

SPOŁECZNOŚĆ MIASTA MUSZYNY W LATACH 1918-1939

Spółeczność Muszyny w okresie międzywojennym była typową społecznością małomiasieczkową, której liczba nie przekroczyła 5 tysięcy mieszkańców. Była to charakterystyczna społeczność lokalna, której członkowie połączeni byli więzią wynikającą z faktu zamieszkiwania na terytorium uważanym za wspólne i więzią podobnych związków z tym terenem. Inną cechą tej społeczności były bezpośrednie styczności i kontakty, które prowadziły do ukształtowania się więzi osobistej dzięki temu, że członkowie danej grupy społecznej korzystali z tych samych instytucji lokalnych, takich jak: sklepy, urzędy, szkoła, kościół.

Ogólna sytuacja w małych miastach była w tym okresie niepomyślna. Przejawiało się to w zapoczątkowanym jeszcze w XIX wieku procesie upadku i agraryzacji, który w okresie międzywojennym jeszcze się pogłębił. Małe miasta chyliły się ku upadkowi, co związane było zazwyczaj z kurczeniem się w nich produkcji rzemieślniczej, wypieranej przez tańsze towary pochodzenia fabrycznego. Liczba ludności ulegała zmniejszeniu, a jeśli nie zmniejszała się, to ze względu na brak możliwości przenoszenia się oraz dużą ilość ludności żydowskiej, mającej mniejsze możliwości zmiany warunków życia. Upadek demograficzny był również w znacznej mierze wynikiem ograniczonej imigracji ludności wiejskiej, która — opuszczając wieś — kierowała się z reguły do większych miast albo osiedlała się w bezpośrednim ich sąsiedztwie. Poza tym małe miasta same były obiektem systematycznego drenażu demograficznego.

Na tym tle nieco inaczej przedstawiała się sytuacja społeczności muszyńskiej. Omówię ją w oparciu o analizę struktury demograficznej, narodowo-wyznaniowej i społeczno-zawodowej miasta.

I. STRUKTURA DEMOGRAFICZNA

Kryzys demograficzny spowodowany między innymi odpływem ludności do dużych miast, jak i nieopłacalnością produkcji rzemieślniczej, wystąpił w Muszynie między 1910 a 1921 rokiem. W tym czasie liczba ludności spadła o około 7,7%. Jednak już od roku 1921 zauważyć można stały wzrost liczby mieszkańców miasta, dający w efekcie przyrost o 29,1 % w 1938 roku w porównaniu z rokiem 1921 (w 1921 roku Muszyna liczyła 2516 mieszkańców, a w 1938 roku - 3250).

Zjawisko to związane było z zainicjowanym z początkiem lat dwudziestych i uwieńczonym sukcesem w 1930 roku procesem przekształcania miasta o typowej strukturze agrarnej i rzemieślniczej w miejscowość o charakterze uzdrowiskowym. Dzięki tej działalności powstaje w Muszynie infrastruktura turystyczno-uzdrowiskowa składająca się z pensjonatów, hoteli, restauracji, łaźniek mineralnych, muszli koncertowej, sklepów, która to infrastruktura daje w konsekwencji nowe miejsca pracy dla miejscowych. Wszystko to zapobiega odpływowi ludności do innych miast oraz sprzyja osiedlaniu się nowych mieszkańców, którzy dostrzegają w Muszynie perspektywy życia dla siebie i swojej rodziny.

2. STRUKTURA NARODOWO-WYZNANIOWA

Ważnym problemem w życiu małych miast było ich zróżnicowanie narodowe i wyznaniowe, które często prowadziło do wielu konfliktów społecznych.

Strukturę narodowościową Muszyny można w pewnym przybliżeniu określić na podstawie szacunków wynikających z danych poszczególnych spisów ludności, dotyczących wyznania. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że dane tak uzyskane mogą być obciążone pewnym błędem. Często bowiem zdarzało się podczas spisów, że liczba osób deklarujących wyznanie nie pokrywała się z liczbą osób danej narodowości.

Ludność wyznania rzymskokatolickiego, a zarazem ludność polskiej narodowości, stanowiła na terenie Muszyny większość, chociaż — porównując dane z lat 1910 i 1938 — zauważyć można niewielkie, ale stałe pomniejszanie się jej liczebności, z 81,5% w roku 1910 do 74,4% w 1938.

Najliczniejszą natomiast mniejszością narodową byli Żydzi. Za Żydów będziemy uważali wszystkich wyznawców religii mojżeszowej, choć to właśnie tej grupy w największym stopniu dotyczą rozbieżności pomiędzy deklarowaną podczas spisów przynależnością wyznaniową, a narodowością. Liczba ludności tego wyznania stale wzrastała (o około 7% pomiędzy latami 1910 - 38), osiągając w roku 1938 liczbę 748 osób, co stanowiło 23% liczby mieszkańców.

Inną mniejszość na terenie Muszyny stanowili Łemkowie, których uznać należy za ruską grupę etniczną, posiadającą szereg właściwych sobie cech kulturowych oraz poczucie własnej odrębności. Łemkowie byli najczęściej wyznawcami religii prawosławnej lub greckokatolickiej. Zamieszkiwali bardzo licznie wsie przylegające do Muszyny (np. Dubne, Leluchów, Andrzejówkę, Powroźnik). Trudno jednak ustalić dokładnie liczbę Łemków mieszkających w samej Muszynie. Z pewnością w latach trzydziestych były to dwie lub trzy rodziny łemkowskie — liczebność tej grupy była, jak widać, niewielka.

Zróżnicowanie narodowe i wyznaniowe, jak wyżej wspomniano, czasem prowadziło do różnego rodzaju konfliktów społecznych. O ich występowaniu może świadczyć sposób traktowania ludności żydowskiej w czasie uroczystości Wielkiego Tygodnia, w Wielki Czwartek i Wielki Piątek. W tych dniach odbywały się w kościele nieformalne uroczystości religijne (Gorzkie Żale — bez udziału księdza), po których ludność katolicka, obarczając winą za ukrzyżowanie Chrystusa Żydów, obrzucała ich domy kamieniami.

Przykładem konfliktu na tle wyznaniowym była także próba odzyskania figury Matki Bożej, stojącej w ogrodzie przed domem Żyda Keizingera, który kupił tę posiadłość od katolika, w związku z wyjazdem tegoż do Ameryki. Po nieudanych próbach wykupienia, ostatecznie posążek ten został wykradziony nocą i umieszczony wśród ruin zamku na Górze Basztowej, gdzie stoi do dnia dzisiejszego. Od tego czasu utrwalił się zwyczaj, że co roku w każdym dniu maja przy figurze gromadzą się wierni, by wraz z orkiestrą odśpiewać "majówkę". Zwyczaj ten kontynuowany jest do dziś.

Naturalnie zdarzały się i inne konflikty na omawianym tle, być może o mniejszym ciężarze gatunkowym; trudno jest dokładnie dziś ustalić, czego dotyczyły.

3. STRUKTURA SPOŁECZNO-ZAWODOWA

Podstawą utrzymania przeważającej części mieszkańców Muszyny była uprawa roli. Sytuacja taka występowała w większości małych miast na terenie Polski. Obok rolnictwa również rzemiosło dawało zatrudnienie pewnej liczbie osób, choć działalność ta była traktowana jako dodatkowa. Rzemieślnicy bowiem, nie mogąc sobie zapewnić bytu produkcją rzemieślniczą, też uprawiali ziemię. Ważną rolę w strukturze zatrudnienia odgrywała działalność handlowa i usługowa, przy czym od początku lat dwudziestych do końca lat trzydziestych

była to rola stale rosnąca. W ten sposób rozwój handlu i usług wpływał na stale zmniejszanie się ilości osób zajmujących się rolnictwem.

Kompleksy gruntów rozciągały się po zboczach górskich i sięgały granic sąsiednich wsi łemkowskich i słowackich. Na północy dochodziły do Powroźnika i Jastrzębika, na południe do Legnawy, zaś na zachód aż po Milik, Szczawnik i Złockie. Niektórzy mieszkańcy Muszyny byli właścicielami ziemi leżącej po drugiej stronie Popradu. Ziemiom tym nadano nazwy: Za Popradem, Podzilne, Mała Wesołówka, Duża Wesołówka, Wielka Polana, Pod Polaną. Były to role miejskie podzielone na mniejsze jednostki uprawne. Obok gruntów ornych duże znaczenie dla gospodarki miejskiej miały łąki i pastwiska, a także lasy dostarczające ludności materiału budowlanego, opału oraz runa leśnego i zwierzyny.

Ziemie uprawne będące własnością mieszczan były na ogół słabej jakości. Pozwalały na uprawę przeważnie owsa w partiach górskich, zaś na zboczach żyta, jęczmienia, buraków, ziemniaków, kapusty, roślin pastewnych, lnu itp. Należało jednak włożyć wiele trudu, żeby uzyskać jakiś przyzwoity plon...

W latach trzydziestych zmienia się nieco struktura użytkowania ziemi. Następuje zjawisko rozdrobnienia gruntów, co pozostaje w związku z przyrostem liczby mieszkańców. W 1931 roku powierzchnia użytków rolnych wynosi w Muszynie 57,8% powierzchni ogólnej, z czego na grunty orne przypada 62,4% wszystkich użytków.

Nie można pominąć wpływu składu narodowościowego mieszkańców na strukturę zawodową. Jest bowiem sprawą znaną, że zaangażowanie poszczególnych grup narodowościowych w różnych rodzajach zajęć miało odmienne cechy. Chodzi tu szczególnie o Żydów, którzy dominowali zdecydowanie w handlu, a w niewielkich miastach również i w rzemiośle. Wybitny znawca tej problematyki J. Tomaszewski pisze: "...w pospolitych wyobrażeniach Żyd w Polsce międzywojennej był nieomal synonimem właściciela niewielkiego sklepu, lub rzemieślnika".

W Muszynie Polacy zdecydowanie przeważali w większości działów zatrudnienia, dotyczyło to przede wszystkim rzemiosła. W latach dwudziestych zawody rzemieślnicze reprezentowane były przez: bednarza (M. Gościński), blacharza (S. Marek), cieślę (A. Kret), fryzjerów (S. Jędrzejowski, L. Stankiewicz), garbarzy (bracia Abusch, Gringler), introligatora (W. Chune), kołodziejów (J. Wilczyński, M. Chorążyk), kowali (J. Jocher, S. Porth), krawców (J. Bełdowicz, S. Braun, J. Jeżowski, J. Przybylski), kuśnierza (M. Pieróg), młynarza (A. Pyrc), murarza (P. Kowalski), rymarza (J. Barnowski), stolarzy (J. Grotek, J. Tymeczko), szewców (J. Buszek, A. Gościński, S. Hochhauser, J. Jacenik) i ślusarza (F. Puchajda). W latach wcześniejszych istniała również na terenie Muszyny farbiarnia i drukarnia płótna, założona jeszcze w latach siedemdziesiątych dziewiętnastego wieku przez Franciszka Buszka, który prowadził ją do czasu swego wyjazdu do pracy w zakładach chemicznych w Zgierzu w roku 1920. Z powyższego wyliczenia wynika, że rzemiosło miało widoczny udział w gospodarce miejskiej okresu międzywojennego, ale — jak już wspomniano — przez długi czas było traktowane jako zajęcie uboczne poza uprawą gruntu.

W handlu jednak zdecydowanie dominowali Żydzi. W ich rękach pozostawała większość sklepów. Przedmiotem handlu w tym czasie były: materiały budowlane, farby, żelazo (N. Weiss, S. Braun), artykuły spożywcze (delikatesy — M. Rieger), galanteria (H. Keil), nafta (W. Freudenfall), obuwie (O. Franch, J. Klausner, S. Szander), pieczywo (M. Gotlib, B. Stern), sól (Ritterman), spirytualia (S. Englander), ubrania gotowe (D. Faber, Chaim Muller, Lustig Sam), wędliny (W. Herat), węgiel (J. Brotmann), materiały tekstylne (S. Herschtuhl, J. Kuchel, M. Rieger, J. Trager), piwo (J. Getzler). Ponadto Żydzi prowadzili restauracje (m. in. Sal Reich), pensjonat (E. Weiss) oraz dwa hotele (Ch. Weiss, M. Reich). Zajmowali się też wyszynkiem trunków (F. Henneberg, Ch. Reich, N. Reich, S. Reich, Ch. Weiss).

W tym samym czasie udział ludności polskiej w handlu i usługach zaznaczał się w dziedzinach takich, jak handel bydłem (J. Wilczyński), nieruchomościami (J. Mirzyński), wyrobami tytoniowymi (J. Bebudynka, Z Wilczyńska, A. Żurka), w których miała ona zdecydowany monopol. Były też dziedziny, gdzie istniała przewaga bądź równowaga w porównaniu z ludnością żydowską. Chodzi tu o handel: galanterią (M. Bursztyn), solą (Kółko Rolnicze), wędlinami (J. Motyka, M. Wójcik), materiały tekstylne (J. Beldowicz). Polacy prowadzili też pensjonaty (S. Mściwujewski, J. Sikorski) i restauracje (A. Bajtłowa, J. Bujarski).

Omawiając strukturę społeczno-zawodową mieszkańców Muszyny, nie sposób zapomnieć o inteligencji. Muszyna była bowiem siedzibą nie tylko mnóstwa różnych sklepów, warsztatów czy pensjonatów, ale także: władz administracyjnych (Urząd Miejski, Urząd Kontroli Skarbowej, Urząd Celny), placówek oświatowych (szkoły), służby zdrowia i sądu. Wraz z powstaniem i rozwojem tych instytucji wzrasta również ilość potrzebnej do pracy w nich inteligencji. Była ona — podobnie jak i inne warstwy — zróżnicowana pod względem wykształcenia, pozycji zawodowej, materialnej, a także pod względem narodowościowym. Tworzyli ją głównie Polacy, Żydzi natomiast byli związani z wolnymi zawodami (dwóch lekarzy i adwokat). W służbie państwowej Żydów było bardzo mało, gdyż administracja w urzędach państwowych niechętnie widziała tam pracowników innej narodowości niż polska.

Czynnikiem integrującym tę grupę społeczną była mała jej liczebność, częste kontakty, wspólne interesy, aktywność społeczna oraz fakt korzystania z tych samych instytucji.

Inteligencja małomiasteczkowa była w znacznym stopniu elementem napływowym i przejściowym. Dotyczy to głównie księży, lekarzy i nauczycieli, gdyż oni najczęściej zmieniali swoje miejsce zamieszkania. Do najbardziej osiadłych zaliczyć można przede wszystkim aptekarzy i urzędników, którzy rekrutowali się zwykle z miejscowej ludności.

Najliczniejszą wśród inteligencji muszyńskiej grupę stanowili nauczyciele i urzędnicy. Inne zawody reprezentowane były przez jedną lub kilka osób: czterech adwokatów, dwóch księży, dwóch lekarzy, notariusz, aptekarz, akuszerka.

Pewną grupę w strukturze zawodowej miasta stanowili również bezrobotni i biedota miejska (żebracy).

Na zakończenie warto podkreślić, że dokonujące się w okresie międzywojennym przeobrażenia w strukturze demograficznej miasta Muszyny, polegające na stałym zwiększaniu się liczby mieszkańców, miały niewątpliwie związek z intensywnym rozwojem tej miejscowości jako uzdrowiska. Dzięki zabiegom burmistrza Antoniego Jurczaka Muszyna w 1930 roku weszła do Związku Uzdrowisk Polskich. Stała się znana i modna. Liczba odwiedzających miasto letników i kuracjuszy z każdym rokiem wzrastała, prawdopodobnie dzięki niższym niż w Krynicy i Żegiestowie kosztom usług uzdrowiskowych i turystycznych. Wysoki standard usług i działalność reklamowa spowodowały, że w sezonie letnim 1938 roku liczba letników i kuracjuszy przekroczyła trzykrotnie liczbę stałych mieszkańców miasta (ok. 9000 osób).

Nastąpiła zmiana charakteru i specyfiki miasta, a dzięki związanym z tym inwestycjom mieszkańcy Muszyny znaleźli nowe źródła dochodu. Dokonał się ogromny postęp cywilizacyjny, a jego symbolem stały się napisy, które pojawiły się na stacji kolejowej i na urzędowych pismach: "Muszyna Zdrój".

Andrzej Gancarz

Literatura:

1. J. Szczepański. Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa 1970
2. S. Kosiński. Socjologia ogólna. Warszawa 1987
3. Żydzi w Karpatach, red. T. A. Olszański. Warszawa 1991

4. R. Reinfuss. Łemkowie jako grupa etniczna. Lublin 1948
5. A. Klonder. Łemkowie Sądeckizny od początku lat trzydziestych do roku 1947. W: Okupacja w Sądeckiznie 1939-1945. Nowy Sącz 1974
6. K. Tymbarski. Zarys dziejów gospodarczo-społecznych Muszyny w czasach galicyjskich (1770-1918). W: Rocznik Sądecki t. XVII, Nowy Sącz 1982
7. Zb. Gawlikowski, K. Zabierowski. Problemy gospodarcze w rolnictwie górskim ze szczególnym uwzględnieniem regionu muszyńskiego. W: Sądeckizna Południowo-Wschodnia t. III, Warszawa - Kraków 1979
8. W. Kmietowicz. Jak majówki zaczęto grać na Baszcie. W: Kwartalnik Towarzystwa Miłośników Ziemi Muszyńskiej 1/1990
9. Księga adresowa Polski wraz z Wołyniem, miastem Gdańsk dla przemysłu, handlu, rzemiosła i rolnictwa. Warszawa 1928 - 30
10. F. Kmietowicz. Dzieje Muszyny. Katowice 1987
11. A. Staniszewski. Antoni Jurczak — burmistrz miasta Muszyny 1903-1938. Muszyna 1990.

Członkowie cechów w Muszynie obok ruin zamku na Baszcie — okres międzywojenny
(ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Muszynie)